*
*^^

Тапаптан
АХМ6ТЖАН

«Щ «| ЖМИ

роман-диалог

Алматы
“Жалын баспасы”
2008

Қдзакртан Республикасыныц
Мэдениет жэне ақдарат мйпсгпрлтнщ
багдарламасы бойынша шыгарылып отыр

Д Ахметжая Саланган.
Ақдқдт жолы. Роман-диалог.
Алматы: “Жалын баспасьГ ЖШС, 2008. — 240 б.

9965-693-57-9

Роман-диалогка эйгйй Желтокеан окигасынан кешн “ултшыл”, “жершОГ деген сиякды эртурл1 жала жабылып, аупарткомнын б]р1нш1 хатшысы кызметшен босатылып, кутын-сурпнге ушыраса да ийтмей, эдшетпзджке каскайып қдреы тура бшген казак зиялысы Ермек Сауранбаевтын, килы тагдыры аркау болган.

Автор Сауранбаев жэне онын замандастары аркылы кешеп Кене дэугршщ шындыгын, коммунистж идеологияныц адам санасына, дуниетанымына, психологиясына типзген оеерш жан-жакты ашып керсетуге ден койган.

Шыгарма жас урпакты адамгершЫкке, имандылыкка, мешрбанлыкка тэрбиелейдг

4702250201
А 408 (05)-08 2008

ВБК 84 (5 Кдз) 7-44

15В\ 9965-693-57-9

© Ахметжан Талаптан., 2008
© “Жалын баспасы” ЖШС, 2008

Б1РГНШ1 Б0Л1М

МРАШАЦЬРДК

НЕМЕСЕ

ЕЛ МЕН ЖЕР

ТУРАЛЫ ТОАГАНЫС

АТАДАН АЛТАУ...

“Юмб/р жакрыльщ 1стесе, огли сошли он все жакрыльщ бар. Жене шм б!р жамашьщ /стесе, сондай-ак, кдна жаза бе ртеш”.

Курли — 6-Энглм суреа, 159 акт.

Аса кдмкрр, ерскше мешр\мщ Алланьщ атымен бастаймын !

Талантам Ахметжан: Ойлы жанныц ерте ме, кеш пе, ейтеу1р кунделтл куибец Т1рл1ктщ шан-тозанынан С1лкшш, пендешипктщ усак, харекетшен бой кетерт, журттан окшауланып, онаша кдлар кез1 болады. Кекте Тэщрк жерде 031 гана калган сондай б!р сэулел! сэтшде ол еткен ем^рш ой елепнен етю зт, ак-кара юш ар таразысьгна тартады, иМен К1ммш жэне не ушш емф сурш журмш; мына емфге кездейок жолым тус1п келш калган жай б!р пендемш бе. болмаса осы дуниеге келу1мнщ, жарык. кунд1 керу1мшн, ашы-тущыны татуымнын. мен бымейтш купил себептер1 болды ма, осыньщ бэр| бурыннан ойластырылган Алланын Юме едк “тагдыр", ел , жер , “кдрыз”, “парыз” деген кдсиетп угымдарды каншалыкгы туйсщщм; б1реудщ ала ж!бш атгадым ба, оддек1мге копе-кернеу киянат жасаган кез1м болды ма, эдде арым мен намысыма кара куйе жактырмаймын деп арпалысумен кун кештш бе, шындык пен эдшетп1здейм1н деп оуреге тусттм бе, женаш бе, женщц|м бе; налыдьгм ба, накдктан куйд!м бе, тун1лд1м бе; болмаса шгерщен умгг купп, сабыр егпм6с...” — осыньщ борш журектен етю зт, санада екшейдк 0з жа-нныын калтарыс-бултарысын уцпген сайын адам шешу! киын жумбакка айналады.

,, Адам жумбак. Эр адам, эр журек ашылмаган б1р-б]р олем. Мына дуниенщ жумбагынан гор! адамнын 1шк1 дуниесшщ ^н^ле^^^тарь1с:“бултарь1сь1, адам аягы баспаган ну орманы кеп шыгар. Кезшщ Т1р1сшде жанынын жумбагын аша алм^ талайлар ез купинсьщ о_з|мен б1рге оке пп жатыр. Барша жан ИСС1Н1Н куппя^ырын аша алмауыпла да 61з бшмейтжб1Гр зандьлык^бар шънар. Ат саналы, ойлы алам 61р межеге

жеткенде, сана сатысыньщ белгш бзр децгейше кетерштпе кезшде артындагыларга сез калдыруды мурат тугаям екен. Атам казактьщ: “Жаксынъщ аты елмейд!, галымнын хаты елмейдГ деу1тегш емес. Киелз ютаптарда: “Эуеш Свз болтан” (“Сначало было Слово”) деп жазылган гой. Ыз алдынты толкын агалардыц кш болганын, не ютегендерш тек жазып кдлдырган муралары аркылы гана бзлем1з. Ягни, сонына калдыртан Сезз... Сез миллиондаган журектерд1 бзр-бзр1мен байланыстырады, б1р-б1р1мен туыстастырады. Сейтш, миллиондатан журектермен сырласкдн, мундаскдн Сез сол журектер аркылы болашакка жол тартады. _

Бул — енпмем1здщ кзркпеа ретщде айтылган сез, бет алган багытымыздьщ багдаршысы деп тусшейзк “Айтылмаса сездщ атасы оледз“ деген бар. Журекке жетпеген сез жет(м. Брага, езщ13 туралы, заман жене замандастарыныз туралы сыр агытсацыз. Аддымен уагдаласып алайык, Сез журектен шыксын. Тек Акикаткд жупнейзк. Сонда гана ой жуйелз, сез киет болмак. Менш емзрден бзр туйгензм: сондай сездщ гана гумыры узак, гибраты мол болмак екен.

Ермек Сауранбаев: Осыган келзсешк. Менщ де зздегешм осы сез. Олай болса, сауалынды коя бер, кдрагым.

Талаптан Ахметжйн: Адамнын ен бзр умытылмас кезещ — балалых шагы. Сол кездеп керген-бзлгенщ, алган эсерщ ем1р бойы алдына соуле шашып, жанына куат, журегще нур куйып турады. “Бал-балалык” дейтш1м1з де содан болар. Эр адамнын езгеге уксамас оз балалык шагы бар. Бзреудзкз бейбзт кезенге. б1реущкз дурбеленге туспа-тус келедз. Б1реудзза алансыз, бзреушю азаппен, куреспен етедз. Сззд зн де балалык шагыцыз ел емзрзндеп дурбелен жылдармен тетелес екен. Алансыз, мунсыз-камсыз тзрлзк кешпегенщззд з зшзм сезедз...

Ермек Сауранбаев: Мен бул ютапты анам Сейзлбубшзн, экем Сауранбай сопыньщ, агам Ойшынын, ем1рден ерте замандарда етш кеткен улы бабаларымньщ рухына багыпггасам деп ойлап едзм.

Пайгамб&рымыз Мухаммедтщ (г.с.) хадиетерзнен: “Эуелз анана, тагы да анана, тагы да анана, содан сон Отанына жаксылыкжаса”, “Ананды уш рет Меккеге жаяу аркалап барсан да, карызыннан кутыла алмайсын”, “Туысына жасалган адамгершшк, кайырымдылык жоне жаксы керушшк — журтты ел кешзп конгандай мэре-саре куанышка белейдз”, “Экеге багыну — Аллага багыну. Онын алдында куноКар болу — Алла алдында кунэЬар болу” деген гнбратты сездердз окыганым бар едз. “Олз риза болмай. тпр! базшмайды” дейдз азам казакЭм1р

боны журекке жинап келген асылымызды — елге, жерге деген махаббатымызды, дуниеден ерте етш кеткен окелер1шзге, аналарымызга, агаларымызга, апаларымызга деген сагынышымызды армансыз акгарып, сол аркылы болашакқа — урпакка аманат айтып кетсек деймш.

Эуел! гатап шыгару туралы ой кдйдан келд1, соган токдала кетейш, кдрагым.

Мен буралан, бултарысы кеп ешр жолынан еткен адаммьш. Экеден бес жасымда, агадан жен жасымда жетам кдлдым. Бас кетерер еркек кшджтщ ец улкеш ез1м болгандыкдан ерте есекпме тура келд1. Ащы-тущыныньщ да демш ертерек таттым. Оку-бшм 1здедш. Дос талтым. Жау таптым. “Жаман дос — коленке: басынды кун шалса, кашып крыла алмайсыц, басынды булт алса, 1здеп таба алмайсын,” деген аталы сездщ, акикатына кез1м жетп. Саткындыкгы да кердш. Жер басып жургешнД1 копсшш, шамасы жетсе, ук1М1 журсе Т1рщей жерге тыккысы келезш безбуйректерщ де кердж. Эйгш Желтоксан окигасынан кешн “ултшыл”, “жгкшш”, “агайыншыл” деген аттарга ие боп, кудалауга да тустж. Кдгзметтен айрыддык, партия катарынан куылдык. Неб1р соракы жалаларды естщж. Ар-намысымыз аякка тапталды. Б1рак сынбадык. Мужщцж, б1рак мукалмадык. Куреспен, азаматтык намысымызды аякка бастырмаймыз деген жанталаспен ем1р сурдж. Кыскдша айтсак, бар К0рген-бшген1м1зд1 осылай гана тушндей салар едж. Б^рак содымыздан ерген урпак бар, олардан ербитш болашак бар, солардьщ касында мен мэнд бгрге журе аламьш ба? Кдйсысын 0м1р жолымды ежжтеп айтып отырамын. Айтсам, балада ойымды тындайтын уакыт, ьшта, ыкылас бар ма? Бугш уакыты болмаганымен, ертен болуы мумкш. Були журе тындаганымен, ертец 61ЗД1Н б1р ауыз сезге зар болуы мумкш. Мумкш...

Мен оларга корген азап, тарткан мехнатымды айтып шагынайын деп отырган жокдын. Эсш. маган кысастык. киянат жасаган пенделерден кек алсын деген арам пигыл жок. Олаодын бэрш де озгм кеипргенмш. Балаларым да, немере-шеберелщм де кенпрсш. Жамандыкты жамаилыклен жене алмайсьщ. (/руханн бн!ктеген еайын осыны туанед^

Менщ кергешм, контге туйгежм кдгаз бетше туесе, ертен оны урпагым окыса да, баскалар окыеа да менщ жан дуниемд! тусшсе, неш суйген1мдк неден куйгешмд1 бьтсе, содан сабак алса, керек етсе кэдесже жаратса деген тьзек кана. Ен басты максат — сонымнан ерген урпактарыма туган жершщ, кшпр-кзсиетш б1дд1ру. Елше, жерше деген курметш, махаббатын арттыру. вйткеш олардын туп тамыры сонда жатыр. Менщ

ойымша адам туп тамырынан ажырап калса кекгеп, кегере алмайды. Бул —табигаггьщ зады. Тамырсыз агаштьщ жапмрак жайып, жайкдлып туруы мумкш бе? Байкдймын, кдзгр кейб1р жетшдж деген азамагтар ауылдасымен амандасута. б1р дастаркдн басында отыруга да арлана бастапты. Оныц соцы не болмак? Кдйда апармак? Одан туган урпак кдндай болмак? “Жетшген кыз торгашн танымас” деген жаксы ма? Елщ бшмаз болып, сенщ бшщд1 болганьщнан не пайда? Журтьщ жутап отырса, сети жумакта жургенщнен не пайда? Елшщ ертешн, урпатыньщ камын ер азамат ойламатанда гам ойласьш?

Енд1 элгшде койган сауалыца кешешн.

Мен Улът жуз —Уйсш руьшан боламьш. Аргы аталарымыз — Бэйд1бек он алтыншы ата боп келедт Б13 Бэйшбектщ шпвде Дулатпыз. Дулатган —Ботбай. Ботбайдан —Шагай. Шагайдан — алты ул болтан. Соньщ шднде Кдщыр-Жэдж. Б13 сонын Жэшк руынан. Ботбайлар ертеде 1ле бойьш жайлаган екен. Дулат бабамызда терт бала болтан: Сикым, Жаныс, Ботбай, Шымыр Ботбай мен Шымыр епз тутан. Епз ега ул кайсымыз улкен б1з деп езщцесетш кврщедт Сонда Ботбай б1ршшл боп туганьш келденецтартып, “'Мен улкенмш” десе, Шымыр атамыз: “Мен анамньщ курсагында да тер жагында отыртанмын. Есж жакта болтан сон сен б1ршш1 шыкгьщ. Кдйда болсам да, тер ментю болуы керек“ дейД1екен. Бул кдзакгардын ежелден келе жаткан жарасымды !зп калжъщцары. Дулат бабамыз би болтан сон терт баласына Жет1су ещр!н болт берген. Кдз!р сол ещрде Дулаттьщ терт баласы —Сикым, Жаныс, Ботбай, Шымырдан тараган урпак ем1р сурш жатыр.

Б13Д1Щ аталар ежелден Мерк1 жер!н коныстаныпты. Шатайдын шшде Жэдж дедж, Жэдпспн 1ипнде 613 Байшора боламыз. Байшоранын арты аталары да1р! денел!, батыр тулгалы болтан екен. Анасы Жалайыр тукьшьшан, батыр ауылыныц кызы. Байшоранын: ез! тогыз атайынды болтан. Байшорадан тараган тукым есш-енген. Байшорадан —Куатбек Куатбекген — Жайылган туады. Куатбек атамыз батыр болтан гас! дейдь Жайылганнан — Сауранбай.

Сауранбай алты атайынды болтан. Жайылганнын бэйбь шес!нен — уш ул, токалынан уш ул. Сол гаш1 эиелшен: Манапбай, Сауранбай, Белгожа деген уш ул туыпты. Бэйбпде-ден _ Алаш, Айкдра, Шойкдра. Абай атамыз айткдндай, 613 де “Атадан —алтау, анадан —ушеум1з”\ Жалгыздык керер жерш!з жок,- Б!рак атасы б1р болса да, анасы белек болтан сон, “бэйбкие баласьГ, “токдл баласы'1деп аз тана ауыл ез шлнен белшт, б1р-б1рш кере алмай, кызганыш деген кызыл итке жем болып,

айтыс-тартыспен, ешюмш де кыркага шыгармас бакдй есеппен, езара куцкш-суцюлмен кун кепдп келген-дд. Варесе бейбше балаларынан туртпекп кебдрек керсе керек.

Сауранбайдьщ агасы да, 1ШС1 де ете жуас болган екен. Солардьщ жуастыгын пайдаланып, бэйбпие балалары агасы мен цист кара жумыска салып, кора тазалатып, кул шыгартып колбала ретщде пайдалангысы келгенш керген сон, Сауранбай агасы мен гшсш соцынан ертш, белшш, жеке шыгып кетедд. Агайьгннан 1ргесш аулаккд салады. Сейтт вздершше тдршток курады. Варесе оку-бшмге улкен мэн бередт

Шешешз Сешлбубд Бэкей деген кыргыэдьщ манабынын кызы екен. Куда тусш алылты. Экешз — Сауранбай, шешемдз — Сейшбуб1 екеу1де ескпне кеп окыган, дщдар адамдар едт

Вкем1з Д1НД1 ете берж жене таза устагандыктан ел “Сауранбай сопы” атал кетйтп. Вкемдз сопылыккд отызалты жасында ден койган. Отыз алты жасына дешн ел бшйгше араласыпты. Ол кезде бдздщ ел Аспара болысына кдраган. Сол Аспара болысында Бектен деген болыс болган. Бектен — эдшетп, елге жайлы, алды кен адам екен. Болыстьщ старшыны боп Сауранбай сайланыпты. Хатшысы Тескенбай деген ккл, молдасынын аты — Нургали екен. Вкем»з Сауранбай старшындык мэнсагтка колым жетп екен деп баз&реулердей етеп делдендеп, кез! акдниып, елге ед1рендемеген. Бэрш сабырмен, акылмен 1стейш екен. Ел йшндеп дау-жанжал, урыс-кер1сп эдш шешш отырытгты. Сол уакытта ел бфл!л уйып, ырысы, дэулет! шалки бастаган. Сауранбай тогыз база суйген: терт ул, бес кыз. Мен ес бйхщ, он-солымды таныганда бесбала — ею ул, уш кыз кдлды. Терт бала кешпел! емдр, киыншылык уакыгга кызылшадан кайтыс болылты. Олардын аттары — Жанан, Кебен, Орынбасар, Крйшы едд. Сауранбайдын агасы Манапбай да балалы-шагалы болды. Ал шкл Белгожанын 61р кызы болылты.

ДУРБЕЛЕН,

Талаптан Ахметжан: Тарихтын санадагы саргайган беттерш кайта аударудын сэт1 келш турган силкты. Казан тенкер1С1 тусында Мерю ешршде де оте курдел1 жагдай калыптасканы тарихи деректерден белгТп гой...

Ермек Сауранбаев: Иэ, тарихка тсрен бонламасак та, коне коз кариялардан ест1ген шежгрсге суйенер болсак. Мерю ондршде Кдзан тонкерюшсн кешнп кезенде дуние астан-кесген

болтан. Бгрде мурттары едарендеп акгар, б!рде мылтыкгары шошандап кызылдар келедт Малмен кунелткен ел агын да, кызылын да керексшш отырмаган-ды. Кдйта будар тыныш елщ алатайдай булдаре келдь Агайьшньщ арасына йргтю салып, блрш — “бай”, бдрш — “кедеи” деп белш, бер1тигендей шулата кедщ. Б1р1 ак жагына, 61р1 кызыл жагына шыгып, тэту агайын ендщ как жарыдды. Кеше тана б1р дастаркдн басында б1р-б1рше бас, жамбас усынып, аталас агайын боп отырган ел аяк астынан езд1-ез1мен жагаласып, жата жыртысып, кдн топал ата жау боп шыта кедш. Осы дурбеленде мулдем курып кеткен ауылдар да болды. 40 уйш Сачырак деген б1р ата тугел кырылды. Мундай кара булт ез ауылынын уст*не де коюлана тутасып келе жаткднын Сауранбай сезеш. Сезед! де бул тажалдын тырнагынан елд1 аман алып калудын айласын 1здейд1.

Шешем маркумнан гадай рет еспген, бупнде ез кез1ммен кергендей кеюрепмде сайрам турган сол окигаларды жуйелеп керешн. Артык кетпесш аян, жетюзе алмай жатсам, амал жок

Улы Жлбек жолынын бойыша жаткан Мерю вшр мундай аумалы-текпел1 кезенш басынан талай етюзген. Тупн тартсан, майы шыгатьш шурайлы жерге им кызьпспады дейсщ, юмнщ йен кышымады дейсщ. Монголдар да, кытайлар да кушпен тартып алгысы келгор. Осы шурайлы шуйпн жер ушш талай ре жаньш киды, жауьш жастана кулады. 0дщ, суйеп осында калды. Б1рак ата журтын ешюмге берген жок Жау жагадан алган киын-кыстау кезенде елш ажаддан арашалап калатын ею сешмш корган бар еш. Сауранбай кер1 кулак карттарлан соны жш еститш. Б1р! — 1ргедеп биж тау. Куз-киялы, терен шаткалды тау шине б1р ешп кетсен каншальгкгы айлалы жау болса да ала алмайды. Таудын ез купиясы, ез кудыреп бар. Тек жергшкп халык кана бшетш Сатылы, Кетенузбе. Кызылкия, Кеккия деген асуларга б«р жетсен болды. Бул асулардан жад тауып, еш б1р жау етс алмайды. Теуекел етш шыккан душпан болса, бекзнш алган карулы жтттер кагтысьш тауып, жер жастандырыл отырган. Ад еюшш корган — кесшп жаткан Мойынкум. Сексеуццц калын кумньщ шине ешп кетсе болды, жаудын 13 кесш, шел табуы киынга согады. Кумньщ да ез купиясы езшде. Жерплнсп халыктан бас-ката беймолш кумньщ да жасырьш сырлары мал. 0з топырагынан жаратылган тел перзенттерше Табигат-ананьщ да естш карасатын кездер! болады. Осыны ойлаган Сауранбай теуекелге бел буып, ет1 тьр» азаматтардьщ басын косып, ойына алган байламын ортага салады.

— “Кулан кудыкка куласа, курбака кулагында ойнайтын" кер кезен келдь “Тут1ен1жел шайкаса, ешюн! коктен1зде" деген.

Б1з б1ржсек кдна нармыз, шашырасак ешю божанымыз. Азгана Байшора “ак“, “кызыл” боп белзнш, араздаспай-ак, койсак. Алдымсн агаиынныц бас амандыгын оилаиык. Б1рлшм13Д1 будщрш алмайык. Басымыз аман, бауырымыз бутш болсак, — ен бастысы сол емес пе... Заман булай кубылып турмас. Ыр жагьгна шыгар. Кэмнщ дос, кзмнщ кдс екенш сол кезде ажыратат жатармыз. Эз1рге менщ ойымша, бала-шаганы кызыл кыргыннан куткарып калу керек. Буган не дейсщ, агайын?!— дейд1 Сауранбай. Астындагы есгк пен тердей кдрагер бесп ауыздыгын шайнал, жер таргтьш, алые та ауыр жолдьщ кутит турганын сезгендей мазасыздана беред1 жануар. Сэукецнщ шла жан дуниесш адамнан бетер тез туеше коятын кдйран жануар кдзтр ттл бгтсе сейлеп коя берер еда гой. Агайынньщ жанашыр сезше сенпсл келмей, ауыл йшнщ кункш-сункш кысыр эцпмесше тез плана капагын тез айныгыш, “журт айтса кендам” дейтш кейбю топкд токгау айтар ма еда, кайтер еда... Б1ракжануар га ттл б1ттпеда. Кдрашекпенда Кдбай тана тамагын кырынып, жирен шолак байталын **тебпища**реп, ортага карай сугына юрт:

— Оу, агайьш, Сауранбай шолге кдшеа да, келге кашеа да алдына салып айдап экетер малы бар, оган жарасады. Бес тайыншанды тышкакгатып бу юешщ сонынан еретшдей не сорым? Менщ бес тайыншама “ак“ пен 1кызыл“ карал кап па? Элде менщ опырык ауыз шайпау кдтыныма бтреулищ кез гусер дейсщцер ме?—легенде баганадан бер1 кабактары тукешп, калпактарын кездерше баса киш, шырай бермей тонторыс гурган журт ду кулдп Бул даракы кулкйпн астарында Кдбайдьщ колтыгьша су бурюген бакай есеп жатыр едп Муны Сэукен эаспай таныды. Бул кулюнщ аргы жагында “токалдан туган иына жаман да елге акыл уйретюс1 келштГ дейтш бэйбшеэ эалаларыньщ кыркадан эр1 асырмас кыртымбай кызганьппы катканын, мына тобыр сол сезда езара урлесш, компайтып, эздер) де соган юшш тургандарын1111 сездй Бурк етш кайнаган эшуын эрен басып, кднталап шыга келген кезшдеп ыза ызгарьш :эл Ж1б1гюс1келш, озш зорлап орен жузш жылыткан Сауранбай:

— Уа, журтым, Кдбайдын уайымы бес тайыншасы мен эпырык кара катыны болса, менщ уайымым сонъщ сонынан ;рген он ульшын ертещ. Бупн бес тайыншасынан айрылса, фтен агайында бар болса он гып корасьша ездерьак айдап кзрпзт бермей ме? Кудай онын бетщ ары кылсын, б1рак эпырык ауыз кара катыны бупн олай-булай боп кетсе, осы Кдбай ертен “тесек жащыртамық деп елше салмагын салмай ма? Ел екен1М1з рас болса, б!р жеард! кеншрш, ана он улдьщ коз жасы ушш ушне ез!М13 юрпзш бермей мгз бе?— дегенде

Кабай кара шекпешнщ тес кдлтасынан шакщасын суырып альш, ердш кдсына кдгып-кагып ж!берш, алаканына квкбуйра насыбайды толтыра тепл, салпы ершнщ астына атып ж1берда де, тютщ арасьшан сыздыкгата шырт туюрш койды. Бул — Кабаидьщ “сезщ жаныма майдай жагьгп барады“ дегеш еда Сэукен мунымен де токтаган жок, ошарылган топты отты кез1мен тагы б!р шырпып етт:

— Кабай бупнш ойлап кдмыкса, мен оньщ ергедш ойлап кдпалымын. 44Ак” пен “кызыл” анау он улдьщ ортасьша от койып, оньщ б1р-б1ршен алыстырып, атыстырып койса, онда берекем1здщ кдткдны. Сол он-ул б1р-б1рше кыргидай тит, бгршщ басына б!р1 су куйса, б1рш-б1р1куртып тынса, онда араша тусуге менщ де, мына елдщ де муршасы келмеа хак Сен осыны ойладыд ба, Кдбай?— деген кезде Кдбай жаман тымагьш сыпырып альш, шарасыздан басын тырт-тырт касыды.

Осьщан кейш жак-жак болтан ел б!ртщдеп бастыгьш, ептеп сабасына тусш, “Сэукеннщ сезшщ жаны бар екен“ десш, ак астьшан таты да абыр-сабыр боп, б1р-ак тунде жинальш, Мойын-кумга карай копарыла квипп кетедк..

Талалтан Ахметжан: Брага, с1здщ бул энпмендзда растайгын тарихи кужат та бармен. 1984-жылы Алматыдагы “Казахстан” баспасынан жарык керген В.М.Устиновтьщ “Служение народу” атты ютабында былай дейда: “1916 жыддьщ кыркуйек айында Эулиеата уез1, Мерю селосында патшаньщ жазалаушы отряды 2000 адам катыскан кетершсп басьш, 150 адамды тугкынга алды. Кеп узамай осы 150 адамды тутелдей атып тастаган. Осы ауылдан терт мыннан астам кой, 1р! кара жане жылкы малыгн тартьш алган”. Бул тарихи дерек сол кезеннщ шынайы керйпсш кез алдымызга елестетеда.

Ермек Сауранбаев: Иа, сол жолы Сэукен бастаган ел де копарыла кешпегенде осы кеггп бастарынан кешерг даусыз да.

Кош. Сонымен Сауранбай бастаган ел тунделетш жолга шыгып, кун кетерше Мойынкумнын шетше тшген болатьш. Араларьщда сез, кецес жок, ез ойымен ез1 арпалыскдн топ танньщ атканын да, ез ауылдарынан тьш жыракка узап кепсендерш де андамайтын сиякты. Аддьща Сауранбай бастаган аттылы жтттер, онын еоцында жук арткан туйелер. Бул ыргалып-жыргалып, эн шыркап, эзш айтысып, ойын-кулюге кенелюш, арка-жарка боп убап-шубайтын баягы тыныш кундердеп сэнш кеш емес, тунделете козгалган, бас саугалай кашкдн кумэнд] кош ед1... Журт кошлшде умп пен кудгк катар айкдсып кеде жаткан. Бэр! де арттарынан кугыншы келш

калардай елевдесш, жан-жакдарына урке кез тастасып, аса сак келе жатады.

Кун тас тебеге кетершп, шел даланьщ, аптап ыстыгы ез куплне енген кезде Сауранбай журтты токтатып, кеыт догарады. Ат-кел1кт! тыныкдырып, адамдарды тутендей бастайды. Ауылы тугел. Жалгыз ш!С1 Белгожадан баскасы осында екен. Белгожа ею агасына аркдланып, ерке боп ескен кершедь Журтка аса багьша бермейш. 0з бетшше ойнап кетш кдлатын эдетз болтан. Журтты тугел жинап:

— Ой, агайын, Белгожа кайда? — деп сурайды Сауранбай.

Ешюм жарытып жауап айта алмайды. Сэукеннщ унжыргасы тусш, ещ бузылып сала бередь

Аптап кун жон аркадан шыжгырып екетш барады. Уп еткен жел жок Ошарыла жиылган журт Сэукеннщ кэбагынан сескешп еш басу айта алмайды. Сэукен усынган сусынды да алмай тунерш отыр. Кез алдынан неб1р сойкдн суретгер жупрш етп. Кылыш асынган патша жендеттер1 шклн ат бауырына алып сабап жургендей, енш б1рде айдалада адасыгг калган баланын богадай боздап жылатан дауысы кулагына шалынгандай жаны кысылады. 1ип алай-дулей. Кеш эуре1мен еа шыгып жургенде шйакыл токтатпаган шлсше бас-коз болуга жараматан ауылдастарына калай окне артарын, не деп жазгырарын бшмей булыгуы. Туптеп келгенде кшэ езшде, Эрюм кара басьш тана ойлайтын карбалас уакытта ез1нщ отбасын тугендеп алмай жолга шыкканы кай сасканы? Мумюн Белгожа уйыктап калып, булардын кошт кеткенш танертен тана бшш ме? Есю журтта адаскзн каздай жалгыз калса... "Асыккан — сайгган 1С1" деп отырушы еш экеа Жайылган маркум. Сол сездщ матынасын енш тусшгендей болды Сауранбай. Алыр-ау, кеш козгалмай турьт агайын-туганын б1р тугендеп алса кайтер ед1? Содан уакыгг уттырмас еш гой. Енш. мше, не езщ даттарын, не журтка екпелерш бшмей лел-сал. Бэрш алдын ала ойлас-тырып, сабырмен 1стегенде булай опык жемес еш гой.

Ыраздан сон журт Сауранбайдын мунын умыта бастайды. Кейб1р женш мшездшер жыбыршып тыныш отыра алмай, жыртындасып кулюш, тарыга таласып даурыгыса бастайды. Онсыз да аркеа су кетермей отырган Сауранбай бурк еткен ашуын ауыздыктай алмай калады:

— Тарыга таласып тайрандайтын заман 6абул?! Белгожадан артык емесандер! — деп орнынан ушып турып, аузы егцп гана агытылган бф кап куырылган тарыны кумга шашып тастайды. Б1р жаннын карсы келзп, колынан кагуга дот шыдамайды.

Сэукеннен мундайды кугпеген журт демдерт шине тартып, ад-тад кдлысып, состиып-состиып турып калады.

Шешем маркум айтып отырушы едк “Экен жарыктык ашуланганда кйлге код кетерущ ия болмаса гайбат сез айтып балагазтауды бщмеуид еш. Эйткеш колы да, назасы да катты юс1болатын. Урса да, тщщесе де ккдш елпрш алатын. Ен катш ашуын ыдыстан, болмаса кымбат б1р затган алатын”. Бул жолы да жан баласьша б1р ауыз артык сез айтпастан, б1р кал тарыны кумга шашады да тастайды. Осы юше кенш! орныккзндай кайтадан орнына барып жайгасады да, лем-мим деместен кекжиекке коз сузш, тонторыс кзлады. Ауылдастарьгна будан аскдн жазгыру, будан аскан соккы жогын бшген гой. Елдщ бул ку медиен кумда канша турактары белпаз, алып шыккан азьгкгары каншага жсгер] беймэлЫ кезде алтынга айырбастамас кымбат байлыкты буйтт рэсуа ету1 Сэукеннщ мшезше жараспайтын-ак кылык болатын. Журт осыны тусше атмай абыржулы тугын.

Сэукен всттп суг шар1м уак тонторыс отырьт алады. Журт та баганагыдай емес, аягынын ушынан басьт, тагы да жазыкты боп кдлмайык легендей сактыклен Сэукеннщ кас-кабагын андып, артык кимылга бармай, куб1р-сыбырмен гана шектелеш. Б1р кезде топ шйнен 5дтек1мнщ:

— Анау карайган не? Ит-кус па, адам ба? — деген дауысы шанкете кзлады. Сауранбай уйкыдан оянгандай селк етт, жалг караса ездер1 асьт тускен двннш басынан бер1 карай жалгыз салт атты кулап келед! екен. Сауранбайдьщ коз! отюр едк анадайтыннан салт аттынын Белгожа екенш баспай таниды. Куанганьшан орнынан ушып турады да, жала гана журт квзшше асыгыстыкпен эбестж 1С ютегеги есше туст, сылк етт кайта отыра кетедт Сол кезде ж1пт-желен атка мше салысьт, салт атгыга карай куйындата шаба женеледь Журт шуылдап, б!ршен сон б!р1 Белгожлны кушакгап, бетшен суйедг Сэукен куанышын сезшрмей, шгсш шакьфмастан тунерт отыра береды Ашу душпанга алдыртыл койган ез мшш031 бетзне салык кып басып, журттан жерге юрердей кысылып отыр ед1. Осыны сезген агайын да Сэукснш мазаламайык деп оны жалгыз кдддырып, уй тзгудщ, ас камдаудын эуресЫен айналысып кетедт Саз кезде Сэукен асыклай орнынан турып, балу басып уй ппл жаткан жттгердщ касьша келш. ”Оу, агайын, менен 61р огаштык кетп. Кеппре алсандар кеилрщдер!” — дейш еш курецтп. Батыр тулгалы азаматтын баладай жаразангыш кеншне. мшш тусшт, улкен басын кшйрейтт келген тектшпне ырза болган агайын:

— Сэуке, о не дегеншдз?! Кэйта с!зден 613 кеинрш сурасак керек ед1...

— Белгожага кэрау б1здщ мщдет емес пе едд?!

— Балага бас-кез бола алмай вз1м!з мшдз бон отырсак...

— Оз кеппрнцз б13Д|!— десш шуласьш кетедк

Риза болтан улкендер жаты: “Сэукеннщ ез1 кехшр1М сурады, енд1 б1зге б1р жаксылык, болар” — десш жакрылыккз жориды. Айткднындай-ак Сэукеннщ кумга тары шашканы ел нише тез жайылып, алыс-жакынныц бэр1 хабардар болады. Сыйлас, жакын достары Сэукен кысыльш калмасын деп арнайы бер-ета кап тары берш жзбередк Кумга келш коныс тепкен ел кой, еигю, сиыр, биелерш сауып, курт-1р1м!шпн кайнатып, ешкш аиггыкта кермейдк сондарьшан патшанын жендеттер! де1здеп келмеШн, ездер1мен вздер! бон, мамыражай т1ршгщ кеийп жата бередк

Тенкерю журят жаткан жерлерге адамдарын ж1берш, хабарьш быт турады. Кэше алмай калган елдш б1рсыпырасы баскыншылыкка ушырап, кырылып кдлады. Санырак деген 40-50 уйл! б]р ауылды орыстар кырып кетедк Отка оранган ауылдан т!р1 ленде кдшып шыга алмаган.

Талаптан Ахметжан: Сонда булар кы зыллар ма, актар ма?

Ермек Сауранбаев: Актар. Ол кезде Атматы Верный деп аталатын, аргы жагында Ташкент — осы ею арата ары-бер! сабылган патша эскерлер! жолындагы бейб!т елдт тонаумен. атъш-шабумен болган. Б1р куш актар басып алса, скйлш куш кызылдар басып алып, алма-кезек казактарга кылыш жатандатып, мьштыкшошандатып отырган гой. Кдйсысыныю дурыс, кайсысыныю бурые екенш бтп жаткэн ел жок. Сондыктан Сауранбайдын сол кездеп акылы б1раз жургты ажалдан арашапап калган улкен корегешик болатын. Оны журт кешннен мойындайды.

Ол уакытта ер жтттер намыской келетит Отбасын. ауылың елж коргау азаматтын басты мждетт деп бшетж. Ботбай руы, онын 1Ш1нде Шагай атасы тогыз батыр шыккан ел екен. Оны барлыгы мойындайды, Ол деректер Суйшбай мен Кдтаганнын айтысында да бар. Ботбай, Жаныс, Сикым сиякты (“Сикым коп пе, кикым кеп пс?” “Жаныс коп пе, кэмыс коп пе?'1 деген эзО-калжын айтыла беред! ел шпиле. Сол сиякты “Шымыр коп пе, шыбын коп пе?” дейдО Дулаттын торт баласы гой булар. Ботбайды коп деп айтпайды, 61рак аз деугс ешюмнщ аузы бармаган. вйткеш булардын шйнен батыр коп шыккан.

Талаптан Ахметжан: Брага. аз экешз Сауранбай туралы жаксы 61р энпме бастадыныз. Бп окига куып кете бермей.

Сэукенлщ жан дуниесше, шла кзлтарыс-бултарысына да уцше отырсак. Ол юсшщ гур-туа, мшез-кулкы, жан дуниеа, бтм-болмысы туралы айта отырсаныз. Эрине, с1з экеден себи кезщщде жетш калган екенсо. Есщдзде кесюн-келбел ешс ешс кдна калган шыгар. Экешздщ кезш керген улкендер, ананыз айткан эцпмелерден еейцзде кдлгандары бар шыгра.

Ермек Сауранбаев: Сауранбай вте бойшан, батыр тулгалы, ею иыгына **ею** жшт мшгендей кен жауырынды, караторыньщ 0НД1С1 болтан ЮС1 екен. Басы да, кез1 де улкен, мурны да берекеш, ерш де сондай. Аттъщ да фюш таддап мшетш кершедь Сауранбайдьщ тур-туа, мшез-кулкы атасы Байшорага тарткан деп отырады екен улкендер. Сауранбай — Жайылганньщ баласы. Жайыл-ганнъщ экеа — Куатбек. Куатбекин экеа — Байшора. Маган теринил ата боп келедд.

Байшора атамыз — улкендердщ айтысына Караганда ею метр-ден жогары бойы бар, батырлыгымен де, акылымен де елге жаккдн, сыйлы юа екен. “Кдозды теки жерден ал” деген Байшоранын аталы сез1бвдн тукымнын баласынын балясына айтар всиетше айналып кетп. Бул евздщ мэш вте зор. Сыйлы жерден, кергенш, теки жерден кыз алсан. сыйласуга да, сырдасуга да жаксы, алыс-берюке де дурыс. Тексдз жерден алсан, ол текешдтн кврсетед! «е отырады. Онын успне адамнын сырткы кесюн-келбетшщ в31 коп нэрседен хабар берш туратыны шын гой. Акылына — корю, керюне — турпаты сай болса ганибет емес пе. Мше, муны бдздщ эулет урпакган урпакка осиет етумен келемдз.

Байшора атамыздын в31 де, балалары да ылги жал-куйрыы кузелген айгыр мшед] екен. Бул — сыртка айбарлы квршугеде жаксы. Онын успне енкей 61р бойшан жшттерге байтал, бие дегендерйлз есек мшгендей жараспайды, аякхары салактап жерде калады. Кдн базарга немесе дау-шардын успне “айгыр мштен Байшоралардын” 61реу1 келе калса, олардын сустылыгын айтпаганнын взшде, мшш келген атынын ез» кеудеамен кагып отсе, анау-мынау кдпттерд] аттан жыгып кететш болтан. Сол сиякты устаган бурют, кдршыгапары да, акта салатын тазылары да немесе ауыл коритын иттер1 де вте 1р! келген.

Уйге келген сайын озщ де керш журген шыгарсын, б1здщ ауладагы байлаулы турган тобетпн кандай екенш. Тайыншадай емес пе? Жалпы, б1здщ босагамызга сондай 1р1 иттер жазылган болса керек. Кднден, каншык иттер б1зге гуракгамайды.

Сауранбайдьш тунгыш уды Улы Отан согысына катысып. Калинград майданындр хайтыс бшпшт Парторг болатын колхозда. Эне, шешеа ‘екеушп* суреп тур.’ Жуз] нурлы, коз!

оттай жайнаган сымбатты азамат болыпты. Кдрашы озщ. Ол туралы ©цпме сел кейийпрек. Ещп туп нагашым, оз шешем женшде айта кетешн.

“Уйшн мыктылыгы — агапшмаНд жштпд мыктылыгы — нагашыдан” дейщ. Сауранбайдын, шешесшщ теркцд — Жалайыр руынан. Жайылган батыр (Сауранбайдын экесП б!р шапкыншылыкта ерекше кезге тусш, ерлж корсетеД. Сонда Жайылганнын батьшлыгьша суйсшш, Кэюрек деген эулетп юс кызын бермек болады. (Кызынын шьш аты кзм екенш бшмейш. лакдп аты — Акбэйб1ше. Кейш б1р барганда керсетешн, Акбэйбгшенщ кумбез! Кыргызбен шекарада эл1тур. Квюректш кызыныд тур-тус1, ажар-каврю Жайылганга салган жердей унайды. Аккуба енш, жирен шашты, талдырмаш, корпел кыз екен. Кудаласып, калын малый берт, осы кызды алады.

Жайылган б1ршил эйелш кыргыздан алган екен. Одан — Алаш, Айкара, Шойкара деген уш ул туган. Осы бэйб1шеден туган уш ул Акбэйбшеден — туган балаларга “613 бэйбиле балаларымыз" деп док корсете бастаган сон, Сауранбай агасы мен 1Н1СЩ ертт, бвлшш шыгып, оз шаруашылыгын курган гой. Сау-ранбай эдегеннен-акокуга бой урган. Агасы Манапбай мен шкп Белгожа Сауранбайдын акылын тындап. арка тутып журед] екен. Соукен ел 1шнде оте беделд! болады. Сондыктан да оны Аспара болысыньщ старшыны епп сайлаган. Бул Аспара болысына Кыдыр, Жэдж, Майлыбай, Мамыр, Бесторсык, Карпык, Бидас, Акша ауылы сиякты он бес ауыл караган. Булар Кенес дэу1рше дешн дэулегп, берекел! ел болган. Казан тонкерю осы уйып отырган елге улкен дурбелен окелеш. Уйкы-туйкысын шыгарады.

Талаптан Ахметжан: Бгз эуелп онпмем1зд! бгр туШндеп тастасак. Соукен журтты кумга бастап барады гой. Сол кезде ол ЮС1Н1Н жасы кдншада ед1?

Ермек Сауранбаев: Жасы кырыкгын успнлеп кез! болар. Сол кезде тунгышы Ойшы уш-терт жастагы бала екен.

Талаптан Ахметжан: Шешешзбен капай кездеаггп? Осы жагын естш-бишшз бе?

Ермек Сауранбаев: Айтайын. Мсшн окем Сауранбай срте есейген, емзрге деген 031НД1К кезкарасы бар адам болган. Кырык жасында елге бас болып, тыгырыкка тпрслген кезде жолтауып Мойынкумга бастап баруы онын ел пртпн. атдын болжай бтетш керегеншпн танытпай ма?

Мойынкумда кошш журген кезшде Сауранбай кыргыздын б1р батырымен кездесед». Ексунпн кездесуп танысуы да кызык: элдеб1р барымташылардын Мойынкумнын 1шшде жылкы

куалап бара жатканын кореш Сауранбай. Олардын калай карай бег алганын да, жылкыныц мелшерш де кеншне туйт кояды. Гштей булардьщ соцынан кугыншы жетсе, жол сьтгейш деген байлам жасайды. вйткет Сэукен урлыкка, ет1р1кке, озбырлыкка тумысынан жаны жат болтан. Осынша малынан айрылып калган бейшараны шггей аяп та турады. Сол ею арада кекжиектен жалгыз салт атгы кершей. Доу де болса осы кугыншы шыгар деп жорамалдайды Сэукен. Айткдндай-ак кара каска айгыр мшген енгезердей б1реу куйындата шауып мунын касына жетеш. Кара каска айгыры эбден жаратылган нагыз хас жуйрйспн 031 екен. Шапкан сайын бауыры жазылып, тынысы ашыла тускендей. Ею батыр б1р-б1рш керген жерден тус1шсед1. Титл кезбен угыса кряды. Сейтш кыска кайырымнан сон, екеу] жылкынын сонынан куа женелеш...

М1не, осы окигадан кейж Сауранбай кыргыз батыры Жаманкулмен тес туй!спрт достасады. Бар жылкысын аман-есен елше айдап бара жаткан Жаманкул разы кещлмен Сауранбайды кушакдап турып: “Дурбелек басылганша б1рер жыл 613Д1Н жерд! жайлай турындар",— деп акыл косады. Жайлауга шыгар кезде Сауранбай вз жайлауына кешпей, Жаманкулдын кенеамен кыргыз жайлауына — досына конеылас барып *фнады. Жаманкул батыр “Достшъшып туыстыкка улассын“ деп карындасы Сейшбубш! Сауранбайга коспак ниетш бщцреш. Ол кезде карындасы Сейшбуб! он ун жасга екен. Бойшан, талдырмаш, суду кыз Сауранбайга катты унап калады Дши ютаптарды кеп окыган. Кудайга сежм) берйс Сауранбай: “Мынау ол1пер!ште гой. Кэмелетке толмаган кызга косыла алмаймын“,— деп досына токтау айтады. Сонда Жаманкул батырдын еж курентп: “Йемене, саган карындасым унамады ма?*'—дейш. Сауранбай: “Унады. Кудаласаиьпс Б1рак балигатка жегкенше басы бос журе турсын",— дейдй Екеуз осы сезге токгасады. Сауранбай Сейшбубйи елше алып келедт Жайылганнын 61ршш1 эйел» Жакеынын колына кызды табыс етш турып: “вз кызыныздай купжз. Уш жылдан сон келшййз болады",— дейд1.

Сауранбай соз1нде турып, уш жылдан сон Сейьтбубшен косылады. Соукенжн осы устамдылыгын журт берпнге шешн аныз гып, жыр гып онпмелейтш. Ол юешщ эйел баласына деген курметш, махаббатын б!зге улл-внеге етш отыратын шешем13. Эйелге кол котеру. ттлдеу дегешй бйтмейд! екен Сэукен. Оте таза адам болган. Бес уакыт намазын каза Ж1бермеген. Эйел баласы Соукенжн атдынан кесе квлденен отпеген дейш. Ер азаматтын да лк кслш “сен“ деуге журеп

дауаламайды екен. Сауранбай ашулануды бшмейпн устамды болтан десед]. Дегенмен 61р рет оте кзтты ашуланыгпы Ол окига ел аузына адыз боп зарап кешгп.

Аспараньщ аузьщда Шаддыбар деген базар бар. Ол уакытта Шалдыбар базарын озбектер баскдратын. Базардьщ нес! 40-45 жаска келген озбек ю а екен. Белше тускен бурыл сакдлы бар. Базардьщ ортасьщда шатырын ттлп, бижте отырады екен. Сол базарда тосыннан шыккан шатакдар бола кдлса: б1реудщ малы, еюншшщ заты урланса немесе саудадан дау туса, осыньщ бэрще элп езбек торелж айтып, билж журлзедь Сонын шецпмше ел тугел багьшады. Оньщ айткдны — зан. Осыган абден езуйренйз алган езбек ара-тура ез жагына бурыл, казакгардын дауына эшлетаз торелж жасайтын да кез! болады. Б1р жолы Сауранбай Ж1пттершен осы базарга келт, малдарьш сатып жургенде аяк астынан б1р дау туады. Сатып алушы жак кетскен багасынан айньш, тым арзанга алтысы келедг Сэукеннщ жттгерг "Эуелде осы багаиды айтсан, жер аркасы кияннан мал айдал келмес едж. Сен б!здд неге акымак коресщ?"— дел тепешедь Дау соны жанжалга уласатын болган сон, торелж сурап базардьщ бастыгына — элп билж айтушы озбекке барады борт Базар бастыгы кдзакдарга барлап б1р карал алады да: "Сауда — сакал сипаганша",— деген. Кешеп багамен бугшп бага б1рдей емес. Баганы алушы емес, базар белплейдГ,— дейдг Сэукен жак "Уэде — Кудай созп Б13 уагдаласкан сон экелт огырмыз. Эйтпесе малды да, жанды да азаптап мунда сандалып немгз бар?!"—деп Сэукеннщ жнззтер! де кайтпай турып алады. Базар бастыгынан да эдьзетаз соз есззген сон жшттердщ зыгыданы кайнап, камшы спттеуге, кдн топсуге дайын екендерш бЦшрш, сурланып, сустанып тур едп Бул жерде каз»р жанжал басгалып кетсе, б1реу-м1реу мерт болса, оньщ аягы б1тпес дауга айналарын сезген Сауранбай окыс ойга беюшп, айгырын тебшш, шатырга карай бет алады. Тунерт гурган топ жарылып жол бередь Сауранбай б1р ауыз созге де келместен еюйндете барып, базар бастыгы — озбектщ саза кулаш бурыл сакалына жармаса кетель Кез шеспес шапшандыкпен элп бай озбекзз тагынан котерш жулып алады. Сол бойы б1р ауыз созгс ле келместен элп "би" озбекзз сакалынан устап, тж котерген Сауранбай базарды б1р айнапып шыгады. Базар толы журт сьтпдей тынып. демдерш 1шше тартып, омф! кермеген мундай гажап юке таныркасып, тым-тырыс турып кдлады. Базар бастыгы — сакалды озбек те б1р дыбыс шыгармайды. Сауранбай базар бастыгын орнына экелйз, тастай салады. Анау б^разга дешн есж жинай алмай отырып калады. Ел енш гана куб^рлесе бастайды. Озбектер

жаты бцщ маскаралады, кдзактардын. мунысын ксшрмейшз десш, тагы да жанжал шыгаргысы келеш. Сол кезде базар бастыгы — сакалды взбек орнынан турып: “Мен дурыс шешш жасамаппын. Кдзактардыю жен екен. Айыбына атан туйе бересщ",— деп баганагы уагдасынан тайкып кеткен езбекке оеындай укш айтып, айып телетедь Осы окигадан кейш Шалдыбар базарында женаз 1с, ешлетиз терелж белен алса, “Айгыр мшген Байшоралар келген жок па екен?" дейтш болыпты журт. Осы б1р ауыз сез берш де тэубесше туаре коняды екен.

Бул энлмеш мен кдриялардын аузынан естш ешм. Сеукен старшын боп журген кез!нде талаи даута терелк айткан кврщеш. Ол К1С1 дауласкан ею жакка да б^рдей карайды екен. “Сешю дурыс, сенна бурые" демейш, ею жакты да асыклай тындап алады. Сонан сон кес1мд| билтн айтады. Сауранбайдын билтнен кейш дау сап тиылады. Ею жак та одан эр1 дау кумайды. Бтмге кследг Эд1л терел1кке ею жак та амалсыз токтайды. Осыган уйренген ел улкен дау-шар туганда терелтн Сауранбайдан сурайтын болыты.

САУРАНВАЙДЬЩ СЭУЕГЕЙЛ1Г1

Талапган Ахметжан: Базардагы душм журтты ган калдырып. казы озбекп сакалынан алып. тж котерш экетш. базардыб»р айналып шыгуы Сэукенньш журектшпн де бшектшпн де. намыскойлыгын да бгшретш б1р ою1га екен. Будан озге ез квзйизбен керген, катты таныркаган немесс содан ем]рл1к сабак алган окига ес1шздс калган жок па?

Ермек Сауранбаев: Ет ншнлеп дурбслен басылып, Кенес уюмет! орнап, атыс-шабыс токтаган кезде Сауранбай журтын ертш Кыргыз жершен ез елше кошш келед].

Жет1гебе деген жер бар билли елде. Ол жер ешуакьпта батпак болмайды. К^нша жауын-шашын болса да астына ашрш окстедг Мшс, осында кслш кодгп шогередг Ауылдын жобасы сызылып, “Мына жерге Сауранбай, одан кейш Белгожа, ана жерге Дормен, енеу жерге Доркембай уй салады ' деп озара болнмл. уй салута юрюп кетедг

Же-птобе — коктемле ерте кектейтш жер. Кара топыракты Б1рак каз1р ойлаймын. ол жерге кара топырак кайдан келд) дсп. Осы тобе комбелердш б1р! емес пе екен деген ой келед! кейде. Кейш б!р ертш барармын сеж, оз коз1Нмен квререш

Сол жерде колхоз уйымдастырылады. Журттын бэр1 малый ортага косады. Ортага косылган малдын 70-80 пайызы Сауранбайдын жеке ез малы екен. Кррасына мал бтсен, басына бакдарыган адам едю Сэукен. Экейдщ абыройы маган осы кунге шейш азык. Жаксы 1<л жаныма азык, Рухымньщ жасымауына, енсемнщ бшк болуына суйеу. Ел алдында бетхм жарык. Ешуакытта ауыр сейлемеген, асылык айтпаган жан екен. Ауыдды алые, жакьш деп белмеген, еддщ б1рл1пн сактауга умтылган. Колхоздастыру кезщде журт Сэукещи колхоздын председател1 етш сайламак болады. Сонда Сэукен: “Жок, мен енд! таза дш жолына бет бурдым.0 м1рдш кеб! етш, азы каллы. Балаларым бар. Кудайдын осы бергенше де тоуба. Жана заман халыкка не сый тартары маган беймел1м. Болжаусыз, тусшйсаз дуннеге козд! жумып кумп ете тусетш жастан етш кетпк Енд] б1зге алды-артымъгзга карамасакболмайды. Калган гумырымды Аллага кулшылык етуге багыштасам деген ой бар”,— деп, ак сэлдесш басына тартып, колына тоспигын алып, бойын да, ойын да таза устап, бес уакыт намазын каза кылмай, дш жолына тупюлйсп бет бурады.

Колхоз куру, елдщ малый ортага жинау онайга соккан жок: “сенш, менш деген жок, бэр! ортак, бор> де уюметтжГлегенд] бйшейтш, туешбейтш, тусшгкл де келмейтш журтка акылмен де, кушпен де соны гуейшруге тура келген кез гой ол61р. Оны буге-ш1гесше дешн айта алмаспын. Ойткеш козбен коргем1з жок, Кулаклен еспгеннщ каншасы шындык. каншасы эарелеу екенш айыру киын. Журт аузынан еспген, ютаптан окыган жайларга езш де каныксын гой. Оданша мен Соукене катысты онпмеге ойысайын.

Сэукеннщ 62 жасты алкымдаган кез1 екен. Бул 1939—40-жылдардын шамасы болса керек.

Ыздщ ауыл Алатаудын етепнде жатыр. Азматыньгн табиганына уксас. Жер1 куйкалы, кара топыракты. Басынан кысы-жазы кар кетпейтш ак бас Алатаудын етеп жанга да, малга да жайлы; жьшдын кай мезгцйнде болса да ажар-керюнен айрылмайды. Алатаудын сай-саласы саркыраган булак Крйнау-койнауыньгн бэр1желкшдеген курак, Апатау жакган узшге самая сыбырлайды. Неб1р гулдердщ хош и1с1 анкиды. Алатаудын басын булт буркенш, дамыл-дамыл жанбыр куйып кетедг Жанбырдан кешнп Мерю жерщщ сулулыгын ттлмен жеткгзу, оны суреттсу кнын. Кдйындары шырын толган ксуделер! тырс-тырс етш. жас арудай бурандайды-ай. Жауыннан кешнп Мерю езеншш тасыганын керсешз. Басын Алатаудын ак бас шындарынан

алатын арынды тау езен» сел боп куйган несерден кейщ ауыздыклен алыскан асау сейгушктей ширыгып, езушенак квбш шашырап, ею жак ернеуш кезек-кезек тарпып, дэудэу кой тастарды асыкша ушрш, б1р-б1рше тарс-турс урып, жынданган бурадай буырканып, жолындагысын жапырып, табанына салып езш, ектемдйепн, куштшктщ, тарпандыктын райын танытып, жалын куж1рейпп, жалпак дуниеге устемщпн журпзпс! келетшш сезшрт коятын. Тау езеш акын мшезщ Бурк-сарк кдйнал, арыны тез басылады. Несерден кейш ею-уш кун еткен сон суду келшшектей сылк-сылк кулш, сыландай агар ед]. Ондай сэттерде бул езеннщ ерке назына елтп, суду сымбатына тоймай карайсын.

Ол кезде бшш ауылда кус дегешщз жыртылып айрылады. Есисгщ алдында кыргауыл мен белене ерюн жайылып журедь Айнала кекмайса.

Менщ 5 жастагы кез1м. вл1 еамнен кетпейд]. Есжтш алдындагы агаштын коленкесшде отыр едж, б1р кезде ауланын как ортасындагы такыр жерден ею жылан пайда бола кетп. Кдлай келдк жоргалап кедщ ме, жок болмаса гайыптан пайда болды ма, ол арасы маган беймэл1м. Окем колындагы кесесш дастарканга коя салды да, жузш солай карай бурды. Шешем кымыз сапырып отыр^ш, ол юа де ожауын тастай бере ею жыланга кддала карап калыпты. Мен бурын мундайды кермегешиктен бе, база кеншме урей уялап, апамнын ыгына карай тыгылынкырап, мына кереметке тандана караймын.

Ею жылан бастарын каюпандатыл. плдерш сумандатып, арбасып б1раз гурды да. сосын шайкаса кетп. Б1р-б1рш сак етюзт баспен урады. Б|ресе кулайды. б1ресе турады. Кдйта арбасады. Кейде ирелендеп келш б1р-бгр!н орал экетед! де, кысып, мыжгылап тастагысы келедг Ексушш де куштер! шамалас. Б1р-б1рше алдырмайды. Осип б1р сагатгай айкасты. Б1з де дем1м1зш шлм1зге тартып, коз алмай карап отырмыз. Б1р кезде екеу1 де ею жакка сылк епп кулады. Мына кереметп караныз: ею жылан да содан сон б1р-б1рже беттеген жок. Акырын жылыстап алыстай берш дс, козден таса бо.лды.

Ез айтады: бул Сэукенжн козже коршген ерекше кубылыс. кездейсоктык смес. Баска ешюмнш де ауласына бармай. ею жылан неге туп-тура Сэукенжн коз аздында шайкасады? Мунда б1р сыр бар...

Соукен айтты: бул тегзн емес, ею жыланныи б1здщ коз алдымызда айкасуында улкен мои жатыр. Жакынла ею патша согысады. Бул сотые узакка созылады. Б|р-б1рж жене алмайды. Халык коп кырылатын алапат болады. Бул согыска дуниежузшщ

барлыгы араласады. Ел-журт бул сойканга эз1р отыруы керек. Кдзактан да коп шыгын болады екен...

Сэукецнщ осы сэуегейлйтне эл1 кунге тан каламын. “Б1р~б1рш жене алмайды” деген созшш. рас екешне ецш гана кезш жетш келедь 1945-жылгы “жещс” деп жургешшз алдамшы нерсе екен. Шын жещс 61з жакта болса естш отырар ма едйс? Бул согыстыц ею жакка да ештене эпермегешн ещр тусидп отырмын цен. Шыгын, кыргын... Баска тук те жок Жендс, жещлЁс деген угым жоКг Ею жакка да бул сотые тек угылыс, жецше экелйгп. Осыны Сеукец калай дал айтканына кайран каламын. Шын мэшнде Сауранбайдын туйхш дурыс боп шыкхы.

Элл окигадан кейш ею-уш куннен сон ауылдын аксакалдарын жинап алыл, жанагы тужырымын айтты. Аксакалдар ештене дей алмады. Бэр! сакдлдарын синап, тунжырап кайлы уйлерше.

Аксакалдар кайткан сон шешем екеул онаша калганда:

— Бул согыска Ойшы да барады...—деггп ею ушты кылып. “Келедй келмейдГ демейд1. Шешем де карсы сурак коюга батпайды.

— Мен пайгамбар жасына келт калган адаммын. Мына ом1рге еш екпем жок Ойшы мен Дэрмен согыстан келгенше журемш бе, жок па, белпаз. Осылардан маган топырак буйырса деп тшеу плеп отырмын,—денш экем нык дауыспен.

— Крйыныз, ауру жок, сыркау жок карадан карап отырып Алладан ажал ттлегешшз жен бола коймас,—дсп шешем карсы уэж айта бастаган екен, экем кесш тастайды:

— Ажал айткыпьгп келмейш. Ешюммен акылдаспайды да. Оданша кип уйд] тжюзш, кам жасай бер^ндер. Ойшы кетпей турып... мен де б1р жакты болармын,— дейдк— Атла каласа бейсенб! куш тангы алтыда...

Шешем не сенерш, не сенбеан бьзмей дел-сал болады. Сенешн лесе, отагасы тып-тьщ. Бес уакыт намазын каза кылмайды. Журю-турысы Ширак Ынкыл-сынкылы да жок Ал сенбешн десе, соз! туйеден тускендей. 031 де конакка кететзн юсщей жинактала бастайды.

Содан шешем кшз уши тжюзш, малды байлап отырады. Сойтш бейсенб1 куш тангы бесте экем турып, дэрет алып келт намазга отырады. Намазды кундепден узагырак окиды. Тангы алты молшершде жайнамазга енкейе бере кулайды. Сол кезде шешем де жупредь Котерш гургызамын дегенше журш кетзггп...

Сэукецнщ тагы 61р осиет! мынау екен: “Мет уйге тунетпейещдер. Сол куш денем суымай апарып жерлейандер1” дегтл. Неге булай дегенш мен эл! кунге гусшбеймш. Сэукеншн